

**XIII. VE XVII. YÜZYILLAR ARASINDA AYDIN'DA
TASAVVUFİ FAALİYETLER***

Sufi Activities in Aydın Between XIII and XVII Centuries

Kemal Ramazan HAYKIRAN
Bircan KAYACAN*** & Cemal ÜSTÜN******

Öz: XIV. yüzyıl başlarında, Batı Anadolu kıyılarında iki Menderes Nehri arasında kalan havzayı fethederek, bu coğrafyaya Müslümân Türk kültürünün taşınmasını sağlayan Aydınoğulları, yüz elli yıla yakın bir süre bu coğrafyada hüküm sürmüş ve pek çok kıymetli eser bırakmışlardır. 1426 yılında, II. Murad devrinde, Osmanlı hâkimiyeti altına giren Aydınoğulları'nın siyâsi faaliyetlerine son verilmiştir ve bu coğrafya, Osmanlı hâkimiyeti altında "Aydın İli" adıyla anılmaya başlanmıştır. Bu süreçte Aydınoğulları'nın ve Osmanlı Devletinin, günümüz Batı Anadolu kültür kimliğinin oluşmasındaki tesirleri, edebi çevrelerin şekillenmesindeki etkileri gözden kaçırılmaması gereken unsurlardır. Tasavvuf yolunu açıklayan Anadolu erenleri içerisinde de Ege sufilerinin husûsî bir yeri vardır. Aynı zamanda bu zevât-ı kirâmın, Mevlevilik, Halvetilik Uşşakilik gibi, günümüzde de son derece canlı olan tarikat silsilesinin menbaı olarak ekol teşkil ettikleri unutulmamalıdır. Tarikatlar yayıldıkları her coğrafyada olduğu gibi Aydın ve çevresinde de sosyal ve kültürel hayatın merkezini oluşturmuşlardır. Batı Anadolu'da Aydınoğulları Beyliği zamanında

---

* Bu makale, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi BİLİmsel Araştırma Projeleri "FEF-17043 Aydın'da Dini Kurumlar:13. Ve 17. Yüzyıllar Arasında Aydın'da Faaliyet Gösteren Tarikatlar" başlıklı proje kapsamında hazırlanmıştır.

Geliş Tarihi/Received: 08.11.2018; **Kabul Tarihi / Accepted:**27.12.2018; **DOI Nu:** 10.19039/sotod.2019.104

Atf / Citation: Kemal Ramazan Haykiran vd., "XIII. ve XVII. Yüzyıllar Arasında Aydın'da Tasavvufî Faaliyetler", *Studies of The Ottoman Domain*, Volume-Cilt: 9 / Issue-Sayı: 16/ Date-Tarih: February-Şubat 2019, ss.51-75.

** (Dr. Öğr. Üyesi); Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Aydın-Türkiye. E-mail: krhaykiran@gmail.com **ORCID ID:** <https://orcid/0000-0002-7840-0309>

*** (Yüksek Lisans Öğrencisi); Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler enstitüsü, Tarih ABD, Aydın-Türkiye. **ORCID ID:** <https://orcid/0000-0002-8353-7983>

****(Yüksek Lisans Öğrencisi); Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler enstitüsü, Tarih ABD, Aydın-Türkiye. **ORCID ID:** <https://orcid/0000-0002-4725-0141>

yaşanan kültürel değişimin en önemli aktörü olan bu tarikatlar Osmanlı hâkimiyeti sürecinde de aynı kültürel ve düşünsel yapının korunmasını ve güçlenmesini sağlamışlardır.

Çalışmamızda, erken dönemde Aydın ve çevresinde faaliyet gösteren, tasavvufi gruplar tespit edilmeye çalışılmış, Aydınogulları'nın fethi ile başlayan ve Osmanlı hâkimiyeti ile devam eden, Türkleşme ve İslamlaşma sürecinde Aydın ve çevresinde oluşan dini ve kültürel hayat değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aydınogulları, Aydın İli, Güzelhisâr, Tasavvuf, Batı Anadolu, Dini Hayat

Abstract: Aydınogulları has conquered the area between two Menderes River on the shores of Western Anatolia in the early XIV century, owned this geography for nearly fifty years and carried Turkish culture to this region. Aydınogulları left many pieces to this geography and their political activities ended in 1426 during Murad II period when they ultimately entered to Ottoman sovereignty. Since that day, this region named as Aydın province as an administrative unit under Ottoman rule. The effects of the Aydınogulları and the Ottoman Empire on the formation of the present-day Western Anatolian cultural identity and the effects on the formation of literary circles should not be overlooked. The Aegean Sufis have a special place among the Anatolian erans who explain the Sufism path. At the same time, it should be noted that these Sufis, as Mevlevilik, Halvetik Uşşakilik, form an ecole as the source of the tarikat order, which is still very alive today. The sects were the center of social and cultural life in Aydın and its surroundings, as in every geography they spread. These sects, which are the most important actor of the cultural change experienced in the period of Aydınogulları Principality in Western Anatolia, have ensured the preservation and strengthening of the same cultural and intellectual structure during the Ottoman rule.

This study will try to examine the contributions of sufi groups, which were active in Aydın and its environment in early period, to cultural environment during the Turkicization and Islamization processes which was started with its conquest by Aydınogulları and continued with Ottoman rule by retaining them.

Keywords: Aydınogulları, Aydın Province, Güzlhisar, Sufism, Western Anatolia, Religious Life

1. Giriş

Batı Anadolu'nun Türk hâkimiyetine girmesi XIII. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşmiştir. Selçukluların çevre unsurunu oluşturan bazı Türk boyları Moğol istilâsı ile Selçukluların Moğol tahakkümüne girmesi neticesinde sistematik bir biçimde Batı Anadolu topraklarına yönelmişler ve böylece Bizans İmparatorluğu'nun elinde kalan son toprakları fethederek yurt edinmeye başlamışlardır.¹ Anadolu'daki erken dönem

¹ İsmail Hakkı Uzünçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri Tarihi*, Ankara 1999, s. 11.

Türk kolonizasyonu sistematik bir fetih olmaktan öte küçükü büyükü göç gruplarının Anadolu'ya gelerek kırsal yöre halklarıyla uzlaşması ve ekonomik kaynakları paylaşmasıdır. Türkler denizlere ulaşmadıkça uluslararası ticaretin dışınnda kalacaklarını gördüklerinden Anadolu yarımadasını çevreleyen yabancı kuşatmasını kırarak denizlere ulaştılar. Bu sürecin en önemli aktörleri arasında Küçük ve Büyük Menderes nehirleri arasında kalan verimli alanları hakimiyeti altına alan Aydınogulları gelmektedir. Bugün kendi isimleri ile anılan Aydın ve çevresini Türk ve İslam kültürü ile tanıştıran Aydınogulları bu bölgedeki ilk Türk varlığı olma özelliğini taşımaktadır. Aydınogullarının ardından aynı siyasi ve sosyo-ekonomik yapıyı Osmanlılar da devam ettirmişlerdi. Gerek Aydınogullarının başattığı Türkleştirme politikasının gerekse buradaki Türk varlığını devam ettiren Osmanlı Devleti'nin en önemli yardımcısı sosyal hayata yön veren sufi guruplar olmuştur.

Tarikatlar yayıldıkları her coğrafyada olduğu gibi Aydın ve çevresinde de sosyal ve kültürel hayatın merkezini oluşturmuşlardı. Batı Anadolu'da Aydınogulları Beyliği zamanında yaşanan kültürel değişimin en önemli aktörü olan bu tarikatlar Osmanlı hakimiyeti sürecinde de aynı kültürel ve düşünsel yapının korunmasını ve güçlenmesini sağlamışlardı. Batı Anadolu tarihinde oldukça önemli yer tutan bu tarikatlar üzerinde yapılan çalışmalar bir elinin parmaklarını geçmemektedir. Aydınogulları ile başlayıp Osmanlılarda değişim ve dönüşümün başladığı erken modern dönem olarak kabul edilen 17 yüzyıla kadar ki dönemin bir bütünlük taşıdığı görülmektedir. Bu dönemde tasavvufi faaliyetler noktasında Aydın'da oldukça önemli gelişmeler yaşanmış ve bu gelişmeler ülkenin genelini etkileyecek aşamalarda cereyan etmişti. Osmanlı fikir dünyasını derinden etkileyen, Osmanlı sultanlarına yön veren pek çok âlim ve mutasavvıf Aydın'dan yetişmiştir.

Aydın'da ilim ve tasavvuf hayatı bu derece canlı iken Aydın'ın bu yönüne ilişkin çalışmalar ise maalesef emekleme aşamasındadır. Şehrin ilmî ve kültürel canlılığı karşısında bu konuda yapılan çalışmalar oldukça zayıf kalmıştır. Şehrin ilmî ve kültürel tarihi hâlâ tüm hatlarıyla ortaya çıkarılabilmiş değildir.

Bu alanda yapılan ilk çalışma Asaf Gökbel ve Hikmet Şölen tarafından ortaklaşa yazılan "Aydın İli Tarihi" isimli kitaptır. Bu çalışmada yer verilen eserler, âlimler ve Aydın'da görev yapan memurlar başlıklı üç ayrı kısımda şehrin kültürel ve ilmî mirası hakkında bilgi verilmektedir. Fakat

beş on sayfayı geçmeyen bu kısımlar ihtiyacı karşılamaktan oldukça uzaktır. Bu alada yapılan diğeri bir çalışma ise Ramazan Ergun tarafından kaleme alınan “Aydın'ı Aydınlatanlar” başlıklı çalışmadır. Bu çalışmada Aydın doğumlu olan tüm meşhurların biyografisi verilmiştir. Bu alanda yapılan bir diğeri çalışma ise Ege Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Mehmed Akif Erdoğan'ın hazırladığı Bursalı Mehmed Tahir'in, “Aydın Vilayetine Mensûb Meşayih, Ulema, Şuara, Müverrihin ve Etibbanın Teracim-i Ahvali” isimli eserinin edisyon transkripsiyonudur. İlmi bir çalışma olan bu eser ise bütün Aydın vilayetini kapsadığından Aydın şehrine yoğunlaşmamış bir çalışmadır.

Aydın özeline tasavvufi faaliyetler üzerine konuyu aydınlatacak bir çalışma henüz ortaya konulabilmiş değildir. Bu koşullar altında alanın önemi karşısında Aydın'ın âlim ve mutasavvıflarına ilişkin çalışmaların yapılması Aydın tarihi çalışmaları bağlamında önem taşımaktadır. Konu üzerine Şuana kadarki geçen zaman içinde yapılan çalışmalar, Genek Osmanlı dönemi genel biyografi eserlerinde yer alan Aydın ile ilgili kişilerin ansiklopedik bir biçimde sıralanmasından öteye geçmemiştir. Bu çalışma sürdürülen bir projenin ilk ürünlerinden biri olarak Aydın özelinde kronolojik boyutta tarikat türlerine göre ilk dönemlerden XVII. Yüzyıla kadar faaliyet gösteren mutasavvıfların ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. Aydınogulları'na Genel Bakış

XIV. yüzyılın başlarında Kütahya, Afyon ve Denizli dolaylarında güçlü bir beylik hâline gelen Germiyânogulları (1300-1429), batıya doğru devamlı akınlar yapmaktaydılar. Bununla birlikte yine daha güney tarafta bulunan ve güçlü Türk beylerinden biri olan Hamidogulları da, Türk gücünün önemli temsilcileri arasındaydı.² Bu iki gücün Batı Anadolu'ya doğru uzanan nüfuzu bölgede bulunan Türkmen aşiretlerinin daha rahat hareket etmesini sağlamaktaydı ve Türkmen ilerleyişi Bizans'ın aleyhine, Ege kıyılarına doğru ilerlemekteydi. İşte bu iki büyük Türk Beyinin himâyesinde bulunan ve Batı Anadolu uçlarına kadar gelen Aydınoglu ve Menteşe Türkmenleri bu muhiti hâkimiyetleri altına almışlardı. Bağlı oldukları Türkmen beyliği adına başardıkları bu fetihden kısa bir süre sonra, Anadolu'nun içinde bulunduğu siyâsî koşulların sağladığı fırsat neticesinde kendi beyliklerini kurmuşlardı.

² İ. H. Uzunçarşılı, 1999, s. 104.

XIV. yüzyılda iki Menderes Nehri arasındaki toprakların Türkleşmesini sağlayan ve burada bir asırdan fazla hâkimiyet sürerek, şehre adını veren Aydınnoğulları Beyliği'nin kurucu beyi Mehmed Bey'di. Fakat Aydınnoğulları'nın atası ve Mehmed Bey'den önceki reisleri Aydın Bey'di.³ Devrin tüm kaynaklarında Aydınnoğulları Beyliği'nin ata ismi olarak gösterdikleri isim Aydın'dır. Aydın Bey, Ayasuluk, Birgi ve Tire kitâbelerinde ailenin ilk ismi olarak görülmektedir. Aydın'a ait ilk tafsilatlı bilgi de Yazıcızâde'dedir. Ondan nakl eden, Münecimbaşı da, babası Mehmed ve kendisi hakkında şunları yazmaktadır; “*Aydın Reîs, Emîru's-sevâhil (Sahiller Emiri) Mehmed Bey'in oğlu idi. Mehmed Bey, Selçuklu Sultanları tarafından kaptan mevkiye getirilmişti, sâhilleri korur ve denizdeki kâfirlerle gaza yapardı. Onun oğlu Aydın Reîs de aynen bu görevi sürdürdü. Moğollar'ın Anadolu'yu istilâ etmeleriyle Selçuklu Devleti zayıflayınca Aydın Reîs sahillerde kışlayan Türkmenleri kendine çekti. Onlar da çok sıkıntı ve zulüm altında olduklarından onun bu davetini kabûl ettiler. Aydın Reîs, bu Türkmenlerle Aydın İli'nde iskân eden Rumlar'a karşı gaza yaptı. O günlerde bu şehirlere “Leşkerî İli” deniliyordu. Leşkerî, Frankların Kostantiniyye (İstanbul)'yi istilâ ettiklerinde gelip bu şehirlerde oturan Rum hükümdarının lakabı idi. Aydın Reîs bu İli fethetti, adâletle ve eşitlikle imar etti. Moğolların, daha sonra da Karamanlıların zulmüne uğrayanlar kaçıp onun yanına geldiler. Bu nedenle Aydın Reîs'in işi büyüdü ve şöhreti arttı. Ölümüne kadar gaza ve cihâd yapmaya devam etti. Aydın Reîs akıllı, adâletli, huyu güzel, cesur, gayretli, ihtiyatlı ve azimli bir emirdi. Şehirleri ve halkını uzun müddet kâfirlerden ve fesatçılardan korudu. Kendisine saldıranları defetti. İyi huyundan ve adâletli davranışından dolayı şehirlerin halkı ona yardımcı oldular. O, ölümüne kadar ülkesinin yönetiminde kaldı.*”⁴

Selçuklu Devleti'nin zayıfladığı ve yıkılmaya yüz tuttuğu sıralarda yukarıda zikrettiğimiz bu şehirlerin yönetimini ilk defa ele geçiren Emîr Aydın'dır. O, Anadolu Selçuklu Sultanlarının her taraftan getirilip uçlarda iskân ettiği uç emîrlerinden pek çok aşireti ve kabilesi olan biri idi. Uçlarda Türkmenlerin başlarında bulunanlara uç emîrine, işleri büyüdüğünde Emîru'l-ümerâ, denirdi. Moğollar'ın istilası ile Selçuklu Devleti'nin zayıflayıp yıkılmaya yüz tuttuğu sıralarda, uç emîrlerinden her biri kendi

³ Enver Konukçu, “Aydın İlinin Gelişiminde Aydın Bey,” *Tire Araştırmaları Sempozyum Bildirileri*, C. II, Tire 2016, s. 110.

⁴ Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, hzl: A. Bakır, İstanbul 2017, s.740

elinde bulunan yerlerde bağımsızlığını ilân etti. İşte Emîr Aydın da kendi adına nispetle şöhet bulan bu beldelerde bağımsızlığını ilân etti.⁵

Aydın Bey, Menteşeli, Saruhanlı, Germiyânlı, Hâmidlü gibi sözü geçer beyler arasına girdi. Mehmed Bey'in tahta çıkışına kadar, yani 1308 öncesi, Aydın bu kısa saltanatı sırasında kendi beyliğinin temellerini atmıştı. O'nun şöhetini yayıldıkça, Yörükler de, git gide artan bir şekilde hizmetine girdiler. Tahmini bir tarihleme ile yirmi beş yıl civarında, Yörüklerin yöneticiliğini yaptı. Aydın Bey, yaşının ilerlemiş olduğu bir sırada hayata veda etmiş olmalıdır. Kesin bir tarih belli değilse de, hâdiselerin akışından ve oğlu Mehmed'in 1308 civârında tahta geçmesinden bu tarih ileri sürülebilir.⁶ Vefatından sonra kendi için yaptırılan bu türbeye defnedilmiştir. Aydınoğlu Mehmed Bey babasının ölümünü takiben akınlara kaldığı yerden devam etmiş ve onun reisliğinde, Türkmenlerin Menderes Havzasında kuzeye doğru ilerleyişi devam etmiştir. Bu gazalarda Menteşeoğulları'nın kurucusu Sasa Bey ve Mehmed Bey birlikte hareket ediyorlardı. Daha sonra ise, Menteşe ve Mehmed Beyler kendi aralarında da ayrışarak iki bağımsız Türk Beyliğine dönüştü. Aydın Bey'in doğudan Menderes Havzasına girerek başlattığı fetih süreci neticesinde oğlu Mehmed, 1308 tarihinde Birgi'yi kendine başkent edinerek Batı Anadolu ucunda bir Türk Beyliğini tesis etmiş oldu.⁷ Enverî, meşhur eserinde Aydınoğulları'nın 300'den fazla kalesi 60'dan fazla beldesi bulunduğunu kaydetmektedir.⁸ Menderes Havzası ile Bozdağlar'ın eteklerinden Ege Denizi'ne kadar uzanan geniş muhitte Aydınoğulları iki ayrı siyasi sürece ayrılmakla birlikte bir asırdan fazla hâkimiyetlerini korumuşlardı. Nihayetinde beyliğin son beyi Cüneyd Bey'in II. Murad zamanında engellenmesiyle birlikte 1426 tarihinde Aydınoğulları Beyliği'nin siyasi ömrü de tamamlanmış oldu.⁹

⁵ E. Konukçu, 2016, s. 111.

⁶ E. Konukçu, 2016, s. 114.

⁷ Enverî, *Düstürnâme-i Enverî*, Yay. Mükremin Halil Yinanç, İstanbul 1928, s. 17; İ. H. Uzunçarşılı, 1999, s. 104; Himmet Akın, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1946, s. 15-29.

⁸ *Düstürnâme-i Enverî*, 1928, s. 177.

⁹ Bülent Çelik, Tanju Demir, Aydınoğlu Topraklarında Osmanlı Yönetimi (XIII.-XV. Yüzyıllar), *Uluslar arası Batı Anadolu Beylikleri Tarih ve Kültür Sempozyumu-I: Aydınoğulları Tarihi*, Ed. Mehmet Şeker, Mehmet Ersan, Cüneyt Kanat, TTK, Ankara 2013, s. 192.

3. İbn-i Battûta ve Aydınöğulları

XIV. yüzyılın önemli kaynakları arasında yer alan ve özellikle Batı Anadolu beylikleri hakkında pek çok bilginin kaynağı olan İbn-i Battûta Seyâhatnâmesi, Aydınöğulları hakkında da kıymetli pek çok bilgi vermektedir.¹⁰ 1330'lu yıllarda Aydınöğlü Mehmed Bey ile Birgi'de görüşen İbn Battûta onun hakkında “*Birkî sultanı, Aydınöğlü Muhammed'dir. Cömertliği, erdemi ve asaleti ile zamanının hükümdarları arasında öne çıkmıştır*”¹¹ ifadelerini kullanmıştır. Seyâhatini tamamladıktan sonra kaleme alınan bir eser olması sebebi ile pek çok seyâha-tnameye göre kısa bilgiler veren bir eser olmasına karşın İbn-i Battûta, Aydınöğulları hakkında diğer beylere oranla oldukça fazla bilgi vermiştir. Uzun bir süre Aydınöğulları'nın topraklarında kalan İbn-i Battûta onları yakından tanıma fırsatı da bulmuştur. Kendisi de bir mutasavvıf olan İbn-i Battûta'nın Sünnî anlayışa bağlılığı ve bu noktadaki hassasiyeti de bilinmektedir. Otuz üç yıl boyunca bütün İslam dünyasını gezen İbn-i Battûta dini açıdan rastladığı çarpık ve sapkın unsurları açık ve sert bir dille ifade etmekten de çekinmemiştir. Fakat Aydınöğulları hakkında kötü hiçbir söz etmemiş aksine gerek Mehmed Bey'den gerekse oğlu Umur Bey'den ve İbn-i Melek'ten gıpta ile bahsetmiştir¹². Kezâ Tire'de Ahî Mehmed zâviyesi başta olmak üzere Tire ve Ayasuluğ'daki medrese ve tekkelerden den övgü ile bahsetmektedir¹³

4. Aydın İli Kavramının Ortaya Çıkışı ve Kapsamı

Beyliğin kurucusu olan Aydın Bey'e ad olan ve anlaşıldığı kadarıyla boyun da adı olan “Aydın” kelimesi, Aydınöğlü Türkmenlerinin Batı Anadolu'yu yurt edinmeleri sonucunda Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar uzanmış ve Batı Anadolu'nun bu güzide beldesine isim olmuştur. Bu bağlamda Aydın İli, Aydın Bey'in sahip olduğu topraklar başka bir ifade ile Aydınöğlü Türkmenlerinin yurt edindiği toprakları coğrafî olarak, Germiyanöğlü ile Menteşeoğlü topraklarının arasında kalan toprakları kapsamaktadır.

Aydın Bey ile başlayan ve Mehmed Bey ile devam eden süreçte Mehmed Bey'in ölümünden sonra yerine sırasıyla oğulları Umur Bey, Hızır Bey ve İsa Bey ulu beylik makamına geçmişlerdi. İsa Bey ise gerek yaşlılığını göz önünde bulundurarak gerekse Osmanlı Devleti'nin ikbal vadeden yükselişini değerlendirerek kızı Hafsa Hatun'u, Osmanlı Sultanı

¹⁰ Bkz. Mehmet Şeker, *İbn Battuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal Kültürel ve İktisâdi Hayatı ile Ahilik*, Ankara 1993.

¹¹ *İbn Battûta Seyahatnamesi*, Çev. A Sait Aykut, Yapı Kredi Yay. İstanbul 2015, s. 288.

¹² *İbn Battûta Seyahatnamesi*, 2015, s. 288.

¹³ *İbn Battûta Seyahatnamesi*, 2015, s. 292.

Yıldırım Bayezid ile evlendirmiş ve kendi rızasıyla Aydınoğulları'nı Osmanlı Devleti'ne dâhil etmişti. 1391 yılında yaşanan bu gelişme ile Aydınoğulları'nın toprakları Osmanlı hâkimiyetine girmiş ve Osmanlı idârî taksimâtı uyarınca Aydınoğlu toprakları "Aydın ili" adıyla Osmanlı toprakları içinde yerini almıştı. Fakat 1402 Ankara Savaşı sonrasında Emir Timûr, Beyliğe yeniden bağımsızlığını kazandırırken Aydınoğulları'nı da bağımsızlaştırmış Beyliğin başına İsa Bey'in oğlu II. Umur Bey'i atamıştı. Fakat Beylik'te gözü olan İbrâhim Bahadır Bey'in oğlu Cüneyt Bey, II. Umur Bey'in karşısına çıkmış ve yapılan savaşta ona galip gelmişti. Böylece Cüneyt Bey, Bey olmuştu.

Osmanlı'da fetret devri tamamlandıktan sonra Çelebi Mehmed tahta çıkmış ve ilk icraatlarından biri Cüneyt Bey'in üzerine sefer düzenlemek olmuştu. 1413 yılında vukû bulan bu girişim ile Aydınoğulları Beyliği ortadan kaldırılmamışsa da Efes ve çevresi bu tarihte Osmanlı hâkimiyetine girmişti.

Aydınoğulları'nın Osmanlı hâkimiyetine kesin bir biçimde katılması ise Sultan II. Murad zamanında 1426 senesinde vuku bulacaktı. Bu tarihte Aydınoğulları'na ait tüm topraklar Osmanlı devletine dâhil edilmişti. Osmanlı yönetimi de Aydınoğulları'ndan hareketle "Aydın İli" adıyla bir eyâlet oluşturmuşlar ve bu eyâletin de merkezini biraz da eski geleneği kırma gayretiyle "Bırgî" yerine "Tire" olarak belirlemişlerdi. Aydın İli adını bugün şehir adı olarak taşıyan Aydın ise bu eyâletin bir kazası olarak, Güzelhisâr adıyla anılmaktaydı. Yakın civarda bir başka Güzelhisâr daha bulunduğu için buraya Güzelhisâr-ı Aydın adı verilmişti. Bu isim zaman içinde Aydın'a dönüşmüş ve Aydınoğlu Türkmenlerinin Batı Anadolu'ya taşındıkları ad bu şehrin adı olarak varlığını korumuştur

Aydınoğulları'ndan sonra Osmanlı hâkimiyeti altında sadece bir kaza olan Güzelhisâr-ı Aydın buna rağmen oldukça hareketli ve canlı bir belde olarak göze çarpmaktadır. Aydın İli, Osmanlı hâkimiyeti altına girdikten sonra Aydın Sancağı, Menteşe Bölgesi Menteşe Sancağı, Denizli ise Lazıkıyye Kazası adı altında Anadolu Beylerbeyliği'nin merkezi olan Kütahya Sancağı'na bağlanmıştır. Osmanlı idârî yapısını en iyi şekilde yansıtan tahrir defterlerine bakılarak bölgenin 16. yy'daki idârî yapısı ve zaman içerisinde bu yapıda meydana gelen değişiklikleri görmek mümkündür.

Aydın İli, Aydın Sancağı olarak Osmanlı idârî teşkilatlanmasında adı geçen şehir, Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlı vilâyetler içinde görülmektedir. 15 ve 16. yy'da Anadolu Eyâleti'ne bağlı Aydın Livası

içerisindeki bağılı kazalar ise şunlardır: Tire, Birgî, Güzelhisâr, Sultânhisâr, Kestel, Arpaz, Bozdoğan, Yenişehir, Sart, Alaşehir, İzmir, Urla, Çeşme ve Ayasluğ. 16. yüzyılın ikinci yarısında Aydın Sancağı'nın sâhil kesimindeki bazı kazalardan Kaptanpaşa adı verilen yeni bir eyâlet teşkil edildi ve İzmir, Ayasuluk, Çeşme ve Söke kazaları Sığla Sancağı'na bağlandı. 17. yy'da Tire'nin Sancak merkezi, Güzelhisâr'ın (Aydın) ise kaza merkezi olduğu görülmektedir. 17. yy'da Aydın Sancağı'ndaki kaza sayısı artmış, eski kazalara Bayındır, Balyambolu, Keles, Köşk, Amasya ve İnegöl kazaları da eklenmiştir. Dönemin diğer bir kaynağı olan Cihân-nümâ'da ise Aydın Livası'nın sınırları ve kazaları şu şekilde verilmiştir: Kuzeyde; Manisâ, batıda Sığla, güneyde Menteşe, Doğuda ise; Kütahya. Kazalar; Arpaz, Alaşehir, Amasya, Ortakçı, Ayasuluğ (Sığla'ya tabi), İnegöl (Aydın), Balyambolu, İnebayındır, Birgî, Bozdoğan, Tire, Sart, Sultânhisârı, Karacakoyunlu (diğer adı Tire Bölmesi), Kestel (diğer adı Nazlı), Keles, Güzelhisâr, Köşk, Vakıf, Yenişehir, Gönik, Kestre, Bayramoğlu (Karakoyunlu).

Anadolu'nun batı ucunda yer alan ve tarih boyunca canlı bir ticari ve sosyal hayata sahip olan Aydın ve çevresinin İslâmlaşma süreci ile birlikte tasavvûfi faaliyetlere de tanık olduğu görülmektedir. Erken dönemlerden Osmanlılara kadar uzun bir zaman dilimine yayılan bu sürecin tedrici bir gelişme gösterdiği de görülmektedir. Bu bağlamda Aydın ve çevresinde görülen tasavvufi faaliyetleri kronolojik olarak bir başlık altında değerlendirilebilir.

5. Aydın'da Horasan Erenleri

Aydın vilâyeti, her ne kadar XIV. yüzyılda Aydınoğulları zamanında Türkleşmiş ve İslâmlaşmış olsa da bu muhitteki tasavvûfi faaliyetlerin çok daha eski bir geçmişi olduğu görülmektedir. Horasan Erenleri olarak anılan ilk dönem Müslümân-Türk sûfilerinin bu erken dönem de dünyanın pek çok köşesine yayıldıkları ve Aydın'a da geldikleri de bilinmektedir.

5.1. Karaca Ahmed

Horasan Erenlerinden olan Kara Ahmed Baba, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması için mesai harcamış binlerce gezgin dervişten birisidir. Orta Asya'dan kalkıp Anadolu'nun bu ücra köşelerine gelmiş ve Aydın'da faaliyetlerde bulunmuştur. Karaca Ahmed Aydın'ın fethinden çok önce Aydın içlerine gelip yerleşmişti. Hakkında çok az bilgiye ulaşılabilen Karaca Ahmed'in 11. Yüzyılda yaşamış olmasının çok

kuvvetli bir ihtimaldir. Aydın'da görülen en eski mutasavvıflardan olan Karaca Ahmed'in mezarı bugünün Aydın'ında Doğu Gazi Bulvarı olarak anılan caddenin üzerinde bir tepenin yamacında bulunmaktadır.¹⁴

5.2. Sarı Sultân Baba

Aydın'da bilinen en eski eren olma özelliğine sahip olan Sarı Sultan, VIII. yüzyılda Horasan'da doğmuştur. Sonrasında devrin Horasan erenlerinin yapa geldiği gibi Horasan'dan çıkarak bugünkü Buharkent'e gelerek burada faaliyetlerini devam ettirmiş vefat ettiği zaman da Buharkent'e defnedilmiştir. Buradaki kabri XVIII. yüzyılda Osmanlılar zamanında restore edilerek bugünkü haline kavuşturulmuştur. Anlatılardan Sarı Sultan Baba'nın türbesinin bir ziyaretgâh olma özelliğini tarihi süreç içinde hep koruduğu anlaşılmaktadır.

5.3. Yâren Dede

Aydın'da bulunan bir diğer Horasan ereni de Yaren Dede'dir. Horasan'dan Anadolu'ya İslâmiyeti yaymak için gelen gâzi dervişlerden biri olan Yâren Dede'nin hayatı ve yaşadığı dönem hakkında net bilgilere ulaşılamamaktadır. Kabri günümüzde Aydın'ın Sultanhisâr ilçesinin Kabaca köyünde bulunmaktadır.

5.4. İmâm Baba

Aydın'da yaşadığı bilinen kesin olarak hangi dönemde yaşadığının bilginse ulaşılamayan bir diğer Horasan Ereni ise İmâm Baba'dır. Eski Yesvî geleneklerine uyan İmâm Baba'nın türbesinin Aydın'ın oldukça yüksek bir konumu olan Paşa Yaylasında bulunmaktadır. Tarih boyunca önemli bir ziyâretgâh olduğu Evliyâ Çelebi'nin seyâhat-nâmesinde de anlatılmaktadır.

5.5. Ahiler

Anadolu'da Selçuklular ile birlikte gelişen Müslüman Türk kültürünün en önemli kurumlarından biri olan Ahilik kuşkusuz tasavvufi bir yapıya sahipti. Bu yapı Batı Anadolu'nun fethinde ve Moğol istilasına karşısında Batı uçlarına göçen Türkmenlerin buradaki içtimaî düzenlerinin şekillenmesinde büyük oranda belirleyici bir role sahiptiler. Anadolu'nun geneline yayılan Ahiler Aydın'ın fetih ile birlikte görülmektedirler.

---

¹⁴ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul : Matbaa-i Amire, 1333-1342 [1915-1924], s. 1842.

5.6. Ali Hân Baba

Aydın'ın en eski mutasavvıflarından biri olan Ali Hân Baba, Aydınöğlü Türkmenleri ile birlikte hareket eden bir Yesevî dervişiydi. Aydın Bey ile birlikte hareket eden Türkmenlerin yanlarındaki bilge kişi olan Ali Han Baba'nın Ahi teşkilatına mensûp bir şeyh olduğu düşünölmektedir. Tam olarak ölüm tarihi bilinmemek ile birlikte Aydın Bey'in ölümünden kısa bir süre sonra Aydınöğullarının Birgi ve çevresini ele geçirmeden den az bir zaman önce vefat ettiği anlaşılmaktadır.¹⁵ Tam olarak nerede medfûn olduğu bilinmeyen Ali Han Baba'nın, Karacasu civârında bir yerde kabrinin bulunması oldukça yüksek bir ihtimaldir. Oğlu İsmail Baba'da tıpkı babası gibi derviş bir kişiydi. Aydın merkezde bulunan türbesi uzun bir süre Ali Han Baba'nın türbesi sanılmaktaydı. Fakat türbe üzerindeki kitabenin tekrar gözden geçirilmesi neticesinde orada geçen "İsmail bin Ali Han" ifadesi ile bu türbenin Ali Han Baba'ya değil de onun oğlu olan İsmail Baba'ya ait olduğu açıkça anlaşılmış oldu.¹⁶ Ali Han Baba ismi ile anılan ve bu aile ile bağlantılı olan bir diğer eser de Aydınöğullarının önemli bir kütür merkezi olan Tire'de görölmektedir.¹⁷

5.7. Ahi Bayram

İslâmiyetin gazâ hamlelerini kolaylaştıran askerî, san'at erbâbını himâye ve imâlâtı kontroleden iktisâdî, mânevî ihtiyaçları cevaplandırın tasavvufî yönleri ile Anadolu'da İslâmiyetin yerleşip Avrupa'ya sıçramasını temin eden ahîlerdendir. On üçüncü yüzyıl ile on dördüncü yüzyılın başlarında yaşayan Ahi Bayram, Aydın bugün Eski Çine olarak anılan muhitinde bulunan Ahmed Gâzi Câmiinde uzun yıllar görev yaptıktan sonra bu caminin avlusunda bulunan Türbeye Defnedilmiştir. Kabri bugün bölgenin önemli ziyaretgâhları arasında yer almaktadır.¹⁸

5.8. Aydın'da Muhayyel Bir Derviş Okçu Baba

Bozdoğanlı olan ve Bozdoğan halkının muhayyilesinde bir manevi kahraman olarak yer eden Okçu Baba'nın bir eren olmakla birlikte İstanbul'un fethine katıldığına ve burada şehit düştüğüne inanılmaktadır.

¹⁵ 166 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, 937/1530, Ankara 1995, s. 419.

¹⁶ Mükerrrem Kürüm, "Alihan Oğlu İsmail Türbesi ile Haziresindeki Mezar Taşları ve Korunmalarına Yönelik Düşünceler", 1. Uluslar arası Türk İslam Mezartaşları Kongresi Bildiriler Kitabı, Aydın 2018, s.392.

¹⁷ 166 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, 937/1530, Ankara 1995, s. 463.

¹⁸ Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul : Matbaa-i Amire, 1333-1342 [1915-1924], s. 316

Gerçek hayatı hakkında hiçbir bilgi bulunmayan Okçu Baba hakkında tek bilgi aşağıdaki menkıbedir:

Bu hâlde iken düş mü idi? Hayal mi idi bilmem?

Kendimizi beldemizdeki “Yardibi” denmekle maruf, değirmen önünde, su kenarında oturmak için gelirler ve sahra ederlerdi. İşte orada dahî oturmakta iken eskiden yani yirmi beş, yirmi altı sene evvel seyyahını fukaradan Şeyh Selim Dede namında bir zat Bozdoğan’a gelmiş ve o vakit bu zat ile samimi görüşüp sohbeti ile müşerref olup; gerçi kendisi eski bir aba içinde ise de içerusu bir şeyh-i kâmil ve nur irfanla münevver, fadıl bir zat olup sözlerinden pek çok müstefit olmuş idim. İşte orada bu zat çıkageldi, selam verdi.

Hemen elini öpüp hakkında hürmet ve tazim eyledim ve çay getirip içtik. Konuşmaya başladık, artık geçmiş, serencamlarımızı yekdiğimize hikâye eyledik.

Badehu “Selim Dede” yüzüme dikkatle bakup, “Oğlum ben şu karşıda görülen asar-i atikadan bulunan harabe kal’anin hini fethinde okçu efradı kumandanı bulunan ve orada şehit olan ve elyevm “Okçu Baba” denmekle nam zat-ı şerifin türbesini ziyarete gideceğim, istersen beraber gidelim? dedi. Fakir dahî, “Baş üstüne beraber gidelim.” dedim. Hatta bu zatın türbesi, o harabe kal’anin aşağısında kasabaya çeyrek saat mesafede Hanmarası nam mahalde fakirinizin birkaç dönüm meyve bahçesi vardır. Orada medfundur. Bu fakirinizin mevsimi baharda gerek yaz günlerinde gezinti için o bahçeye giderim, meyve toplarım.¹⁹

6. Aydın İli’nde Mevlevîlik

Selçuklular devrinde Konya’da gelişen ve şehirli bir tasavvufî düşünceyi temsil eden Mevlevîliğin, Moğol istilâsı neticesinde Anadolu Türklüğünün yeni yükselen gücü olan Batı Anadolu Beyliklerine yöneldiği bilinmektedir. Bu bağlamda Mevlânâ’nın torunu Ulu Ârif Çelebi’nin Batı Anadolu beylerinin neredeyse tamamını dolaştığı bilinmektedir. Bu çerçevede Arif Çelebi, Birgi’ye gelmiş Mehmet Bey ile görüşmüştü. Sultan Veled’in Mehmet Bey hakkındaki ifadelerinden hareketle onun Arif Çelebi’nin ziyaretinden öncede Mevlevîlik ile bağı olduğunu anlamak güç değildir.²⁰ Keza Mehmed Bey’in oğlu ve Beyliğin ikinci beyi olan Gazi

¹⁹ Ramazan Ergun, Aydın’ı Aydınlatanlar, s. 131

²⁰ Ulu Arif Çelebi, *Menâkıbu’l-Ârifîn*, Çev. Tahsin Yücel, İstanbul 1996, II, 309/87; M. Şeker, 2006, s. 106-107.

Umur Bey'in de Mevlevîliğe intisâbı olduğu yine Menâkıbu'l-Ârifin'de yazılanlardan öğrenilmektedir. Buna göre Umur Bey, rüyasında Arif Çelebi'yi görür. Ve ona şu beyiti okur: “*Kim cübbesinin kenarında, bizim koruma beratımızı taşırsa, denizde ve karada nereye gitse kahraman olur ve saygı görür.*” Bu rüya üzerine Umur Bey'in Sakız Adası'nı fethine muvaffak olduğu da kaydedilir. Bu örnekten de anlaşıldığı üzere devrin en şehirli ve Sünnî tarikatları arasında sayılan Mevlevîlik ile Beyliğin çok yakın ilişkileri bulunmaktadır. Yine bu bağlamda 166. Nolu Mufassal Tahrir Defteri'nden Aydınoğulları döneminde Ayasuluğ, Tire ve Birgi'de Mevlevîhânelerin açıldığı bilinmektedir.²¹

Aydınoğulları döneminde Mevlevîliğin durumu hakkında oldukça sınırlı bilgilere sahip olunmasına karşı Osmanlı döneminde gerek dönemi aydınlatan kaynakların ziyadeleşmesi gerekse bölgede Mevlevî varlığında ciddi bir artış gözükmüş olmasından dolayı Mevlevîlik hakkında çok daha fazla bilgiye ulaşılabilmektedir.

6.1.Kasım Bey Bin Mehmed Bey

Aydın ve çevresinde faaliyet gösterdiği tespit edilebilen ilk Mevlevî şeyhi Kasım Bey Bin Mehmed Bey'dir. Aydınoğulları döneminde yaşayan bu Mevlevî şeyhinin faaliyetlerine ilişkin çok az bilgiye ulaşılabilmektedir. Germiyanogulları menşeyli olduğu tahmin edilen Kasım Bey, Aydın'da tespit edilen ilk Mevlevî olma özelliğini taşımaktadır. Bir Mevlevîhane kurup kurmadığı hakkında bir bilgiye ulaşılamayan Kasım Bey'in H.748/M.1347 tarihinde vefat ettiği Nazilli'nin Kestel Köyünde adına inşa edilen türbedeki mezar taşından anlaşılmaktadır.²²

6.2.La'lı Dede

Aydın'da Erken Osmanlı döneminde rastlanılan bir diğer Mevlevî şeyhi ise La'lı Dede'dir. Doğuştan konuşma özürlü olduğu için bu isim ile anılan La'lı Dede'nin kesin doğum tarihi bilinmemektedir. Güzelhisar doğumlu olan La'lı Dede Aydın'ın Osmanlı hâkimiyetine girdiği süreçte kurulduğu anlaşılan Mevlevîhane'nin bilinen ilk şeyhidir.²³ Güçlü bir şair ve edip olan La'lı Dede'nin Mevlevî olduktan sonra dilinin çözüldüğüne dair de bir anlatı bulunmaktadır. Faaliyetleri hakkında oldukça sınırlı bilgiye ulaşılan La'lı Dede'nin 1572 tarihinde vefat ettiği bilinmektedir.

²¹ 166 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, 937/1530, Ankara 1995, 467.

²² 166 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, 937/1530, Ankara 1995, 434.

²³ 166 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, 937/1530, Ankara 1995, s. 474.

7. Zeynîlik

XV. yüzyılın başlarında yayılan ve Şeyh Zeynüddin el-Hâfi'ye nispet edilen Horasan kökenli Zeynîye tarikatı da Aydınogulları'nın son dönemlerinde bu muhite görülmüş ve sonrasında da etkinliğini belli bir süre devam ettirmiştir.²⁴ Devrin önemli müfessirleri arasında yer alan Şemseddin Sivasî ve hocası Şeyh Muhammed XV. yüzyılın başlarında Aydınogulları'nın önemli kentleri arasında olan Ayasuluğ'a gelip yerleşmişler ve ilmî faaliyetlerine devam etmişlerdi.²⁵ 1456 yılında vefat eden ve Ayasuluğ yani bugünkü Selçuk'ta medfun olan Sivasî böylelikle Zeynîliğin Aydınoglu topraklarında yayılmasını da sağlamış oldu.²⁶ Aydınogulları coğrafyasında Zeynîlik gibi yüksek kültüre seslenen Sünnî çizgideki hassasiyeti ile fark edilen bir tarikatın genel kabul görmesi gerek Beylik yönetimin gerekse genel tebaanın dinî telakkisi hakkında bir fikir vermektedir.²⁷

Bu noktada Şihâbüddin Ahmed b. Mahmud Sivâsî'den de söz açılmışken onun dikkat çeken bir diğer özelliği ise aynı zamanda önemli müfessirlerinden olması sıfatı ile Ayasuluğ'da kaleme aldığı "*Uyûnu't-Tefâsîr li'l-Fudalâi's-Semâsîr*" başlıklı tefsiridir.²⁸ Fetih suresinin tefsiri olan bu eser Batı Anadolu'da vücuda getirilen ilk Türkçe tefsir olma özelliğine sahiptir.²⁹ Fetih Suresi'nin tefsiri olan bu eser, Aydınogulları'nın Türkçe eser kaleme alma politikaları ile uyumlu olduğu gibi seçilen surenin Fetih Suresi olması ile de devrin gaza ruhuyla büyük bir uyum göstermektedir.³⁰

8. Halvetîlik

XV. yüzyılda başta Osmanlı olmak üzere neredeyse bütün İslam coğrafyasında yaygın ve derin bir etki bırakan Halvetîlik Aydın ve

²⁴ Reşat Öngören, "Zeyniyye", *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, Ed. Semih Ceyhan, İstanbul 2015, s. 865.

²⁵ Nişancı, *Nişancı Tarihi*, s. 123.

²⁶ Mustafa Kara, Mustafa Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 2005, s. 395-412.

²⁷ M. Kara, 2005, s. 395-412; Reşat Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, İstanbul 2003, s. 69-71.

²⁸ Geniş bilgi için bkz: Ömer Nasûhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi I. Kısım Usûl-i Tefsir veya Mukaddime-i İlm-i Tefsir*, Ankara 1955, s. 394; Sakıp Yıldız, *Fâti'h'in Hocası Molla Gürânî ve Tefsiri*, İstanbul ?, s. 142.

²⁹ Hüseyin Yaşar, "Beylikler Dönemi Müfessirlerinden Şemseddin Sivasî'nin Fetih Suresi Tefsiri ve Dönemin Fetih Anlayışı", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih ve Kültür Sempozyumu-I: Aydınogulları Tarihi*, Ed. Mehmet Şeker, Mehmet Ersan, Cüneyt Kanat, TKK, Ankara, 2013, s. 448.

³⁰ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul : Matbaa-i Amire, 1333-1342 [1915-1924],s. 282.

çevresinde de yaygın bir biçimde görülmektedir. XV. yüzyılda özellikle Timur ve fetret facialarının geride bırakılıp da Anadolu’da Osmanlılar eliyle dirlik ve düzen sağlandığı dönemlerde Halvetîlik de hızlı bir yayılma göstermekteydi. Bu bağlamda Osmanlı hâkimiyetine giren Aydın ve Çevresinde pek çok Halvetî şeyhinin faaliyetlerine rastlanılmaktadır.³¹

9. Bezmî

XV. yüzyıl Aydın’da şekillenmeye başlayan Halvetîliğin yetiştirdiği ilk kuşak mutasavvıflar arasında yer alan Bezmî, güzelhisar-ı Aydın’da doğmuş buradaki medreselerde eğitimini tamamladıktan sonra kadılık görevine tayin edilmiş uzun yıllar Balkan şehirlerinde kadılık yapmıştır. Kadılık ile mutasavvıflığı beraber yürüten Bezmî aynı zamanda güçlü bir şair olarak da görülmektedir.³²

10. Dede Ömer Ruşenî

Dede Ömer Ruşenî için Aydın’ın yetiştirdiği en büyük mutasavvıflardan biridir. XV. yüzyıl tasavvufunun zirve simgelerinden olan Dede Ömer Ruşen’i Güzelhisarlı’dır. Güzelhisar-ı Aydın’da doğan Dede Ömer Ruşenî, Aydın Halvetîyye tarikatının en büyük şeyhlerinden birisidir. Tasavvuf, hak ve hakikat vadisinde yüce mertebelere ulaşmış bir zattır. İlk ilim tahsili için Bursa’ya gitmiştir. Dede Ömer Ruşenî burada şehrin cezbesine kapılıp ilim yolundan çıkmıştır. Süfli arzularının peşine düşen Dede Ömer Ruşenî kötü arkadaşlar edinmiştir. İçkiye, zevke ve safa hayatına meyletmeye başlamıştır. Bu bedbaht hayatına rağmen ilmî faaliyetlerine de devam etmiştir. Bir müddet sonra Bursa Yeşil Medrese’ye (Sultan Medresesi) müderris olarak tayin edilmiştir. Burada yasak bir aşk hikâyesi yaşamaya başlamıştır. Bu olay üzerine görevinden azledilmiş ve Bursa’yı terk etmek zorunda kalmıştır. Bu kötü tecrübeleri onu tasavvufî hayata yakınlaştırmıştır. Bursa’yı terk ederek Konya Karaman’a gitmiş, burada bulunan ve devrin büyük sufilerinden olan yine bir Aydınli Şeyh ve Dede Ömer’in de kardeşi olan Alaaddin Aydınî Efendi’ye intisap ederek geçmişte yaptığı bütün günahlara tövbe etmiş ve yeni bir hayata başlamıştır³³. Karaman’da geçmişinden kurtulan Dede Ömer, Anadolu’dan iyice uzaklaşmak istemiş ve Azerbaycan’a giderek burada

³¹ Semih Ceyhan, “Halvetiyye”, *Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, İsam Yay İstanbul 2015, s. 698.

³² Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1333-1342 [1915-1924]. s. 365.

³³ İA, IX, s. 82

büyük sufi Seyyid Yahya-yı Şirvanî'ye intisap etmiştir. Halvetî tarikatının büyük şeyhlerinden olan Yahya Efendi'nin yanında Halvetîlik'te büyük yol kat etmiştir. Seyr-i sülükunu burada tamamlayan Dede Ömer Ruşenî, Şirvanî'den icâzet alarak irşâd faaliyetlerinde bulunmak için Akkoyunlu Devleti'nin önemli şehirlerinden olan Gence, Tebriz ve Karabağ'da tasavvufi irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Kısa sürede kendisini sevdiren Dede Ömer Ruşenî, "Ruşenî" mahlasını burada almıştır. Farsça'nın yaygın olduğu bu çevrelerde Farsça "Ruşen", "aydın" manasına gelmekteydi. O da Aydın İli kökenli bir kişi olarak memleketinin isminin manasının Farsça karşılığını kendine mahlas olarak kabul etmişti. Kısa sürede Akkoyunlu ülkesinde şöhreti yayılmış büyük bir Halvetî şeyhi hâline dönüşmüştü. Onun şöhreti sarayın da dikkatini çekmişti. Dede Ömer bir taraftan buralarda Sünnîliğin yayılmasına hizmet eden müessir bir şeyh olarak vazife yaparken, bir taraftan da öncekilerin aksine ilâhî nitelikte dinî-didaktik şiirler yazmaya başladı. Şeyhinin vefatından sonra da onun yerine geçti. Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın eşi Selçuk Hatun'un yaptırdığı zaviyeye davet edilmiş ve irşad faaliyetlerini burada sürdürmesi istenmiştir. Burada çok geniş çevrelere ulaşan Dede Ömer Ruşenî, devrin en büyük mutasavvıfları arasında yer aldı.

Dede Ömer Ruşenî vefatından on beş gün önce talebeleriyle topluca sohbet etti. Sonra tek tek el sıkışarak vedalaştı. Artık bu vedalaşmadan sonra sohbetlere katılmadı. Vefatına kadar talebesi ve halifesi olan İbrahim Gülşenî hizmetinde bulundu. H.892/M.1486 yılında Tebriz'de vefat etti. Kabri Tebriz'de uzun süre hizmet verdiği Selçuk Hatun Dergâhı'nın haziresindedir. Tacu't Tevarih'de ölüm tarihine işaret eden tarih manzumesi şöyle zikredilir:

"Bilimle dini güneşi hazreti Ruşenî Ecel bir bakınca ona, öldü akşamleyin O'na dedim: "Gece gözlerime uyku indi" Nedir ki senin tarihin ölüm ölüm dedim (Çist tarh-ı güfta mevt mevt)."

Ahlaki ve tasavvufi manzumelerinden bazıları "Asar-i Aşk" adıyla yayınlanmıştır. Mevlânâ'ya karşı çok hürmetkâr olan Ruşenî'nin gazelleri ve tuyuğları da vardır. Sufîyâne eserler arasında, Akşemseddin'in halifelerinden İbrahim Tennuri'nin Gülzar-ı Manevi'si Abdurrahman Karahisar'ın Vahdetname'si, Aydınli Ruşenî'nin Mesnevi'leri ile Diyarbakırlı Halili'nin Firkatname'si sayılabilir.

Dede Ömer Rüşenî Uzun Hasan'ın vefatından sonra (1478) oğulları Sultan Halil (1478) ve bilhassa Akkoyunlular'ın en büyük

hükümdarlarından, âlim ve sanatkârların koruyucusu olan Sultan Yâkub (1478-1490) zamanlarında da aynı saygı ve itibarı gördü. Kendisi de şair olan Sultan Yâkub çeşitli ihsanlarla daima Rûşenî'nin hizmetinde bulunarak Cihan Şah Hankahı'nı ona tahsis etti (Muhyî, s. 91; Uzun, Dede Ömer Rûşenî, s. 32-33). Dede Ömer Rûşenî Farsça bir şiiriyle övdüğü bu hükümdar zamanında Tebriz'de 892'de (1487) vefat etti ve tekkesinin hazîresindeki türbeye defnedildi. Rûşenî'nin hayatındaki bu son yirmi yıllık Tebriz devresi, onun tasavvufî şöhretinin gittikçe artan bir şekilde yayıldığı, tasavvufî mesnevilerini kaleme aldığı, şair olarak da ününün arttığı, hatta yazdığı şiirlerin diyâr-ı Rûm'a ve İstanbul'a kadar ulaşım onlara nazîrelerin yazıldığı bir devredir. Ayrıca Halvetiyye'nin Rûşeniyye kolunu kendi adlarıyla Kahire'de devam ettirecek olan İbrâhim Gülşenî (Gülşeniyye), Şeyh Demirtaş (Demirtaşıyye) ve Şâhin Halvetî gibi büyük şahsiyetleri de bu sırada yetiştirmiştir. Rûşenî'nin tasavvufî bakımdan diğer bir özelliği de Halvetiyye tarikatının esaslarından biri olan "esmâ-i seb'a"yı on ikiye çıkarmış olmasıdır³⁴.

Rûşenî'nin divanında yer alan şiirleri onun kuvvetli bir divan şairi olduğunu göstermektedir. Dinî-tasavvufî konuları ise Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden hareketle didaktik tarzda yazdığı telif-tercüme mesnevilerinde ele almıştır. Eski Anadolu Türkçesi ile Âzerî Türkçesi özelliklerinin iç içe bulunduğu şiirlerinde açık ve nükteli bir anlatım, didaktik fakat samimi bir eda hâkimdir. Rûşenî'nin şiirleri arasında münâcâtları ile na'plarının ayrı bir yeri vardır. Divanı ve mesnevileri içine âdeta serpiştirilmiş bir halde bulunan bu manzumelerde sıcak bir lirizm, samimi yakarışlarla ilâhî aşk ve Allah'a yakınlık duyguları işlenmiştir. Miskinliknâme'nin başındaki uzun münâcât bunların en güzel örneklerinden biridir. Kaside, gazel, rubâî ve beyitler halindeki na'pları ise onun şairlik kudretini ortaya koyan parçalar olarak daha da değerlidir³⁵.

Ömer Ruşenî'nin beş kaside, yüze yakın gazel, beş terci-i bend ve yüzden fazla kıtayı içine alan Divan'ı ile bazı beyitlerinden meydana gelen matbu Asar-i Aşk'ı dışında diğer mesnevileri şunlardır:

1- Ney-Nâme

2- Miskin-Nâme

³⁴ İA, IX, s. 82

³⁵ İA, IX, s. 82

3- Silsile-Nâme

4- Çoban-Nâme

5- Kalem-Nâme

6- Kıssa-Nâme³⁶

Dede Ömer Ruşenî birçok değerli adam yetiştirdi. Bunlar arasında Diyarbakırlı İbrahim Gülşenî, Timurtaş Efendi ve Şahin Efendi vardır. Ayrıca Urla Kuşçular Köyünde kabri bulunan Pir Efendi'yi de buraya irşad vazifesi içinn Tebriz'den o göndermiştir.

11. Ahmed Efendi

Halvetîliğin oldukça yaygınlaştığı XVII. Yüzyılda Aydın'da yetişen Ahmed Efendi Aydın'ın Söbüce kasabasında doğmuş ilk tahsilini burada aldıktan sonra Bursa'ya giderek tahsiline Bursa'da devam etti. Bursa'da Halvetîlge meyleden Ahmed Efendi Halvetîliğin en önemli simalarından olan Niyaz-i Mısıri'ye intisap etti. Ömrünün kalan kısmını Bursa'da tamamlayan Ahmed Efendi H.1120/M.1708 senesinde vefat etti. Bursa'da Deveciler Mezarlığında medfûndur. Kabrinin devrin Şeyhu'l-İslâm'ı Kara Çelebizade Abdulaziz Efendi'nin yanında bulunduğu bilinen Ahmed Efendi'nin pek çok eseri bulunmaktadır³⁷.

12. Kara Çelebizade Mehmed Efendi

Tire'de doğmuştur. Tire'de temel eğitimini aldıktan sonra Aydın'a gelmiş ve ömrünün sonuna kadar Aydın'da yaşamıştır. Aydın'ın önemli mutasavvıflarından olan Kara Çelebizade Halvetîyye tarikatına mensuptu. Uzun yıllar Aydın'da halkı irşad eden Kara Çelebizade Aydın'da Halvetîliğin gelişmesinde önemli katkılar sağlamıştı. Halvetîyye usulüne göre zikir ve vird usullerini anlattığı "Evrad-ı Halvetîyye" isimli bir dua kitabı kaleme almıştır.³⁸

---

³⁶ Ramazan Ergun, Aydın'ı Aydınlatanlar, s.45

³⁷ Bursalı Mehmed Tahir bin Rifat, Aydın Vilayetine Mensub Meşâyih, Ulema, Şuâra, Müverrihin ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli, Hz. Mehmed Akif Erdoğan, Akademi Yayınları, İzmir, 1994.s. 20

³⁸ Semih Ceyhan, "Halvetiyye", *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, İsam Yay İstanbul 2015, s. 704.

13. Şeyh Alaeddîn

Aydın'ın yetiştirdiği büyük mutasavvıflardan Dede Ömer Ruşenî'nin kardeşi olan Şeyh Alaeddîn ağabeyi gibi bir Halvetî şeyhiydi. Devrin büyük Halvetî şeyhlerinden Seyyid Yahya-yı Halvetî'den hilâfet almıştı. Oldukça etkin bir mutasavvıf olan Şeyh Alaaddin Efendi, belli bir süre Bursa'da bulundu. Daha sonra İstanbul'a giden şeyh Alaaddin Efendi, İstanbul'da çok kalabalık bir kitle onun etrafında toplandı. Sultan Fatih, hem başkentte bir tehlide dönüşmemesi için hem de Alaaddin Efendi'nin bu özelliğinin devletin menfaati için kullanılması amacıyla onu Karaman'a gönderdi. Larende'ye yerleşen Şeyh Alaaddin Efendi, vefatına kadar burada irşâd faaliyetlerine devam etti.³⁹

14. Şeyh İsmailî Aydınî

Aydın'ın yetiştirdiği önemli mutasavvıflardan olan Şeyh İsmail Efendi, Halvetî şeyhlerindendi. Aynı zamanda önemli bir hadis âlimi olan Şeyh İsmail, "Esamiy-i Fuvat" isminde bir hadis kitabı da neşretmişti. Aydın'da Halvetîliğin önemli isimlerinden olan Şeyh İsmail Efendi, H.1057/M.1647 tarihinde Aydın'da vefat etti.⁴⁰

15. Aydın'da Erken Dönem Nakşibendîliği: Ahmed Efendi

Güzelhisar doğumlu olan Ahmed Efendi Aydın ve Tire medreselerinde yetiştikten sonra Yenişehir(Karacasu) Medresesinde müderrislik yaptı. Ardından da Yenişehir Müftülüğüne yükselen Ahmed Efendi ilerleyen yaşında tasavvufa meyletmişti. Nakşibendi tarikatına bağlanan Ahmed Efendi kısa süre içinde yükselip Nakşibendi Şeyhi oldu. Her ne kadar Fatih devrinde Abdullah İlahî ile İstanbul'da ilk Nakşibendilik faaliyetleri görülse de, XV. yüzyılda Semarkand'da kurulan Nakşibendilik yaygın biçimde XIX. Yüzyılda Halidî Bağdadî üzerinden Osmanlı coğrafyasında geniş bir yaygınlığa ulaştı. Böylece Ahmed Efendi Nakşibendiliğin XV. yüzyıldaki ilk Nakşi temsilcileri arasındaki yerini aldı.

İlerleyen yıllarından İstanbul'a çağrılan Ahmed Efendi, II. Osman zamanında Şeyhülislâm Kaymakamlığına kadar yükselmişti.⁴¹

³⁹ Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, (Yayına Haz.: Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman) Tarih Vakfı Yurt Yayınları), İstanbul 1996 , IV, s.176.

⁴⁰ Bursalı Mehmed Tahir bin Rifât, Aydın Vilayetine Mensub Meşâyih, Ulema, Şuâra, Müverrihin ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli, Hz. Mehmed Akif Erdoğan, Akademi Yayınları, İzmir, 1994. s. 4

⁴¹ Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, (Yayına Haz.: Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman) Tarih Vakfı Yurt Yayınları), I-VI, İstanbul 1996,I, s. 163

İstanbul'daki faaliyetleri hakkında fazla bilgiye ulaşıl原因ayan Ahmed Efendi'nin 1624 yılında İstanbul'da vefat ettiği bilinmektedir.

16. Sonuç

Aydın'da tasavvufi hareketliliğin şehrin fethinden öncesinden başlayıp tarihi süreç içerisinde artarak geliştiği görülmektedir. Aydınogulları'nın başlattığı ilim geleneği her daim beldede varlığını ve canlılığını korumuştur. Aydınogulları'nın kurduğu medreselerin yanında Osmanlılar'ın da bu medreseleri ziyadesiyle artırmış olmaları bölgenin ilmî canlılığının temelini teşkil etmektedir.

Aydın, tarih boyunca süregelen ilmî faaliyetlere bakıldığında yoğunluğun daha çok fıkıh çalışmalarında olduğu görülmektedir. Fıkıh çalışmalarının yoğunluk sahibi olması Aydın'a farklı bir anlam kazandırmıştır. Böylelikle Aydın, Osmanlı Devleti'nin hemen her döneminde başarılı ve yetenekli hukukçular yetiştirmiştir. Bu da Aydın'ın sürekli siyaset ve bürokrasi çevrelerinde etkin bir şehir olmasını sağlamış ve Osmanlı Devleti'nin kritik pek çok kadısı hemen her dönemde Aydın medreselerinde yetişmiştir.

Aydınli âlimler, sadece önemli beldelerin kadılıklarını yapmakla yetinmemişler, aynı zamanda başarıları ve kapasiteleri neticesinde saray çevresinde de dikkat çekmişler ve daha yüksek idari görevlere de getirilmişlerdir. Bu görevlendirme dağılımı II. Murad'tan başlayarak tüm Osmanlı sultanları devrinde kendini göstermektedir. Aydın'dan pek çok kazasker ve Şeyhu'l-İslam'ın yetiştiği tespit edilmektedir.

Güzelhisâr-ı Aydın'da Osmanlı tarihi boyunca ilmî ve kültürel hareketliliğin emsâli beldelerin çok ilerisinde olduğu görülmektedir ve bunun temel birkaç sebebi bulunmaktadır. Birincisi, bölgede Aydınogulları'nın başlattığı ilmî faaliyetlerin Osmanlı sürecinde temel teşkil etmesi ve artarak devam etmiş olmasıdır. İkinci temel sebep ise bölgenin sahip olduğu geniş tarım arazileri ve ticaret yolları üzerinde olması bölgeyi yaşanır bir coğrafya kılmış, pek çok kişi için cazibe merkezi hâline gelmiştir. Bu özelliği mutasavvıf ve âlimler için de geçerli olmuş, bölgede istikrarın ve güvenin hâkim olduğu her dönemde ilmî ve tasavvufi faaliyetler canlılığını korumuştur.

Tasavvufi faaliyetlere bakılacak olursa ilk sufi hareketlerin dahi yansıması Aydın'da görülmektedir. Türkler daha Anadolu'ya girmesinden

çok önce yolunu Aydın'a düşürmüş ve burada irşad faaliyetlerinde bulunmuş Horasan erenleri görülmektedir.

Anadolu'nun Türk akınlarına uğradığı dönemlerde Türkmen göçleri ile birlikte hareket eden ve pek çok beldenin manevi fatihi olan Yesevi Erenleri, Aydın daha Türk hâkimiyetine girmezden önce Aydın'da görülmektedir. Aydın'ın Türk hâkimiyetine girdiği dönemde ise Aydınogulları'nı etkileyen devrin önemli tarikatlarından olan Zeynîliğin izleri görülmektedir. Aydınogulları sarayında müstesna bir yeri olan Zeynî dervişleri Aydınogulları'nın etkisi altında bulunan tüm coğrafyayı da etkileyen ilk sistematik sufi faaliyeti olarak görülmektedir.

Aydın İlinde Osmanlı hâkimiyetinin kurulmasıyla birliye XV. yüzyılın en güçlü tarikatı olan Halvetîlik Aydın'da kendisini göstermiştir. Daha da ötesinde Aydın Güzelhisar ve Nazilli bütün Anadolu üzerinde Halvetîliğin önemli merkezleri hâline gelmişlerdir. Halvetîliğin genel seyrini etkileyen büyük mutasavvıfların bir kısmı Aydın'dan çıkmışlardır.

Halvetîlik'ten sonra yıldızı parlayan Uşşâkîlik de Aydın'da önemli bir karşılık bulmuştu. Aydın Nazilli'de ve birkaç beldede aynı anda birden fazla Uşşâkî tekkesi bulunmaktaydı ve bunlar oldukça canlı ve etkin tekkelerdi. Aydın Uşşâkîleri, sadece Aydın'ı irşad etmiyorlar Aydın dışında da oldukça etkin oluyorlardı.

Aydın'da yerleşim birimlerinin genel özelliklerine bakıldığında ise Aydın'ın doğu kısmının Nazilli ve çevresinin ve özellikle Kestel'in çok fazla mutasavvıf çıkaran beldeler olduğu görülmektedir. Son dönem için geçerli olan bu genelleme uyarınca Nakşi tekkelerinin kahir ekseriyetinin Aydın'ın doğusunda Nazilli ve havalisinde özellikle de Kestel'de görülmektedir. Klasik Dönem Osmanlı tarihinde ise Halvetîliğin Söbuce, Söke ve en çok da Kuşadası'nda hâkim olduğu görülmektedir.

İlmî faaliyetlerin dağılımına bakıldığında ise şehrin batı yakasında Söke ve Söbuce ön plana çıkarken doğu yakasında ise Karacasu, Kuyuca, Kestel ve Nazilli ön plana çıkmaktadır.

Aydın'da güçlü bir ilim geleneği olduğu açık bir gerçektir. Bunun en açık delili Hocazadeler, Çeşmîzadeler ve Kuyucaklızadeler gibi pek çok âlim ailenin ortaya çıkmasıdır. Bu aileler çok uzun yıllar boyunca âlim yetiştiren aileler olagelmişlerdir.

Aydın uleması ve mutasavvıflarında dikkat çeken bir unsur da doğu dünyası ile canlı bir bağlantının var olduğudur. Özellikle İran ve Azerbaycan beldeleri ile Aydın arasında Osmanlı Tarihi boyunca canlı bir hareketlilik gözlemlenmektedir. Pek çok Aydınli âlim ve mutasavvıf İran ve Azerbaycan'a giderken, bu beldelerden de pek çok ulema ve mutasavvıfın Aydın'a geldiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

166 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, 937/1530, Ankara 1995.

Ahmet Eflâkî, *Menâkıbü'l-Ârifin*, Çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1973.

Akın, Himmet, *Aydınoğulları Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968.

Akın, Himmet, *Aydınoğulları Hakkında Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi Yayınlar, Ankara, 1946.

Âşıkpaşazâde, *Osmanoğulları Tarihi*, hzl: K. Yavuz-M. Y. Saraç, İstanbul 2003.

Aydınoğulları Tarihi (04-06 Kasım 2010 Aydın) Bildiriler, Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu - I, Ed. Mehmet ERSAN, Mehmet ŞEKER, Cüneyt KANAT, Ankara, 2013

Baktır, Mustafa, "Tireli İbn Melek ve İlmî Muhiti Hakkından Bazı Tesbitler", *Türk Kültüründe Tire*, yayına hazırlayan: Mehmet Şeker, Ankara 1994.

Çelik, Bülent, Tanju Demir, *Aydınoğlu Topraklarında Osmanlı Yönetimi (XIII.-XV. Yüzyıllar)*, *Uluslar arası Batı Anadolu Beylikleri Tarih ve Kültür Sempozyumu-I: Aydınoğulları Tarihi*, Ed. Mehmet Şeker, Mehmet Ersan, Cüneyt Kanat, TKK, Ankara 2013.

Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnamesi* Çev. A Sait Aykut, Yapı Kredi Yay. İstanbul 2015.

Elmalı, Hüseyin, "Ferišteoğlu Sözlüğü", *Türk Kültüründe Tire*, Yay. Haz. Mehmet Şeker.

Enverî, *Düstûrname-i Enverî*, Çev.-Yay. Haz. I. M. Sayar, Paris 1954.

Enverî, *Düstûrnâme-i Enverî*, Yay. Mükrimin Halil, İstanbul 1928.

Erdoğan, Mehmet Akif, “Aydın İli Tahrir Defterlerinde Aydınoğulları İle İlgili Kayıtlar Üzerine”, *Tire Araştırmaları Sempozyum Bildirileri*, C. I, Tire 2016.

Ergun, Ramazan, *Aydın'ı Aydınlatanlar: Aydın Meşhurları*, Türk Ocakları Aydın Şubesi, Aydın, 1998.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, IX, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.

Gökbel, Asaf, Hikmet Şölen, *Aydın İli Tarihi*, Aydın, 1936.

Haykiran, Kemal Ramazan, “Aydın oğulları Zamanında Tire ve Çevresinde İlmî Faaliyetler”, *Tire Araştırmaları Sempozyum Bildirileri*, C. II, Tire 2016.

Hoca Sadettin Efendi, Tacüt-Tevarih, I-V, Hazırlayan: İsmet PARMAKSIZOĞLU, Ankara, 1999.

İ.A, (TDV), c. IX, İ.A, (TDV), c. XIV, İ.A, (TDV), c. XVI.

İbn Kemal, *Tevârih-i âl-i Osman*, Hzl: Ş. Turan, Ankara 1970.

Kara, Mustafa, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 2005.

Kınalızade Hasan Çelebi, *Tezkiretüş-Şuârâ*, Hz. Aysun Sungurhan Eydurhan, Ankara, 2009.

Konukçu, Enver, “Aydın İlinin Gelişiminde Aydın Bey,” *Tire Araştırmaları Sempozyum Bildirileri*, C. II, Tire 2016.

Öngören, Reşat, “Zeyniyye”, *Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, Ed. Semih Ceyhan, İstanbul 2015.

Öngören, Reşat, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, İstanbul 2003.

Sağıt, Betül, Gültekin Teoman, “Aydın oğulları Beyliği Sikkeleri”, *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih ve Kültür Sempozyumu-I: Aydın oğulları Tarihi*, Ed. Mehmet Şeker, Mehmet Ersan, Cüneyt Kanat, TTK, Ankara 2013.

Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmanî*, (Yayına Haz.: Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, I-VI, İstanbul 1996

Şeker, Mehmet, “Aydın oğulları Beyliği ve Ayasuluğ”, *Geçmişten Günümüze Selçuk*, İzmir 1997.

Şeker, Mehmet, "Aydinoğullarının Kültür Hayatı ve Türkçeciliği", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih ve Kültür Sempozyumu-I: Aydinoğulları Tarihi*, Ed. Mehmet Şeker, Mehmet Ersan, Cüneyt Kanat, TKK, Ankara 2013.

Şeker, Mehmet, *Anadolu'nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayatı*, İstanbul 2006.

Şeker, Mehmet, *İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal Kültürel ve İktisâdi Hayatı ile Ahilik*, Ankara 1993.

Şeker, Mehmet, *Selçuk İsa Bey Câmii*, İzmir 1970.

Şener, Mehmet, *İbn Melek'in Hukûkî Yönü-Türk Kültüründe Tire*, Yay. Haz. Mehmet Şeker, Ankara 1994.

Tahir, Bursalı Mehmed bin Rifat, *Aydın Vilayetine Mensub Meşâyih, Ulema, Şuâra, Müverrihin ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, Hz. Mehmed Akif Erdoğan, Akademi Yayınları, İzmir, 1994.

Tahir, Bursalı Mehmed, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul : Matbaa-i Amire, 1333-1342 [1915-1924]

Taşköprü-zâde, eş-Şekâyiku'n-Nu'mâniyye (tah.:Ahmet Suphi Furat), İstanbul 1405/1984, Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmânî*, III, İstanbul 1311.

Taşköprülüzade, Şakâiku'n-Nu'mâniyye, *Osmanlı Bilginleri*, Hz. Muharrem Tan, İz Yayınları, İstanbul, 2007.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri Tarihi*, Ankara 1999.

Ünver, A. Süheyl, "İlimler Tarihimizde Aydın Oğlu İsa Bey'le Şahsına Ait Mecmuanın Ehemmiyeti Hakkında", *Belleten*, C. 24, Sayı 93-96, Ankara 1960.

Vicdanî, Sadık, 1995, *Tarikatler ve Silseleri*, Hzl: İ. Gündüz, İstanbul.

Yıldız, Sakıp, *Fâtih'in Hocası Molla Gürânî ve Tefsiri*, İstanbul.

Yinanç, Mükrimin Halil, "Aydın", *İA*, II.

.